

Studiemiddag NKSr over armoede en kansen(on)gelijkheid in het onderwijs

Op woensdag 4 maart 2026 was er in het Sint-Janslyceum in 's-Hertogenbosch een studiemiddag van de NKSr over armoede en kansen(on)gelijkheid in het onderwijs met lezingen van prof. dr. Inge de Wolf, prof. dr. Edith Hooge en prof. dr. Theo van der Zee en de presentatie van twee *best practices*.

Jean Wiertz, rector van het Sint Janslyceum en bestuurslid van de NKSr was gastheer van het symposium dat in het theater van de school werd gehouden. Jean Wiertz noemde een treffend voorbeeld. Zo'n 10 jaar geleden sprak hij op de school waar hij toen werkte, met een brugklasser, een vmbo-leerling. Jean Wiertz vroeg hem: "Wat wil je later worden?" Het antwoord was: "Ach meneer, ik ben maar basis."

De rol van de katholieke school als verbindende gemeenschap

Mgr. dr. Jan Hendriks, de bisschop van Haarlem-Amsterdam en referent voor het katholiek onderwijs van de Nederlandse Bisschoppenconferentie, leidde het thema in. Hij gaf aan waarom het bevorderen van kansengelijkheid en aandacht voor armoede juist voor katholiek onderwijs zo belangrijk is. De eerste reden is dat een katholieke school open wil staan voor elke leerling, met welke achtergrond dan ook. De enige voorwaarde daarbij is dat de katholieke identiteit van de school gerespecteerd wordt, niet dat die gedeeld wordt. Wereldwijd worden katholieke scholen heel vaak bijna uitsluitend door niet-katholieke leerlingen worden bezocht. Mgr. Hendriks benadrukte dat de katholieke school een concept is, waardoor wereldwijd mensen van allerlei achtergronden samengebracht worden en elkaar gaan verstaan. De bedoeling van het concept katholieke school is dat dit gebeurt vanuit een waardenpatroon waarin de mens centraal staat als sociaal wezen en iedere mens van waarde is en gelijkwaardig is. Vanuit deze visie moet ieder kind zoveel mogelijk kansen krijgen. Dit veronderstelt aandacht voor de persoon van de leerling en voor de gezinssituatie, erkenning van de eigen rol van de ouders en solidariteit. Bisschop Hendriks wees erop dat het een probleem is als er een scheiding ontstaat tussen scholen in zogenaamde "betere" buurten en scholen in arme buurten, of een scheiding tussen scholen voor autochtone kinderen en scholen voor kinderen met een migratieachtergrond. Dit leidt tot verdere fragmentarisering van de maatschappij. Mgr. Hendriks deelt de zorg van velen om de fragmentarisering van onze samenleving: dat de samenleving uiteenvalt in groepen die geen gemeenschappelijk cultureel kader, geen gemeenschappelijke basis hebben. De katholieke school kan een belangrijk middel tot integratie zijn. Volgens bisschop Hendriks heeft het onderwijs, ook het katholiek onderwijs, de missie om een dialoog tot stand te brengen en mensen te verbinden op grond van respect voor iedere mens en gelijke kansen. Dat is ook "de boodschap van het evangelie, die in het voetspoor van Jezus Christus oproept tot naastenliefde en aandacht voor iedere mens, op de eerste plaats voor de zwaksten".

Kansenongelijkheid in cijfers en praktijk

Prof. dr. Inge de Wolf, hoogleraar 'Cocreatie en Evaluatie in het Onderwijs' aan de universiteit van Maastricht, stelde in haar lezing twee vragen aan de orde. (1) Bieden we eigenlijk gelijke kansen in het onderwijs? En (2) waarom is het zo lastig om gelijke kansen te bieden?

Sinds 2016 is er meer bewustzijn dat er ook in het Nederlandse onderwijs kansenongelijkheid is, ondanks dat het Nederlandse onderwijs in internationale vergelijkingen op dit punt goed scoort. Het toegenomen bewustzijn heeft overigens nog niet tot verbetering van de feitelijke situatie geleid. Inge de Wolf wees op enkele onderzoeksresultaten. Ten eerste: niet alleen verschilt de kennis waarmee

kinderen beginnen in het primair onderwijs sterk, maar de verschillen in kennis en vaardigheden van kinderen nemen zelfs nog toe in de periode die ze in het primair onderwijs doorbrengen. Ten tweede signaleerde ze dat er een correlatie is tussen scholen in wijken met een meer of een minder uitdagende populatie en de beheersing van basisvaardigheden, maar dat er uitzonderingen blijken te zijn op het algemene beeld: scholen in wijken met een uitdagende populatie die wel hoog scoren qua basisvaardigheden, de zogenoemde zwarte zwanen. De vraag is hoe die scholen dat doen. Ten derde merkte Inge de Wolf op dat er niet alleen een algemene dalende trend in de PISA-scores van Nederlandse leerlingen is, maar dat bij vmbo-leerlingen er een veel sterkere daling is dan bij havo-vwo leerlingen.

Waarom is gelijke kansen bieden zo moeilijk?

Bij de beantwoording van de vraag waarom het zo lastig is om gelijke kansen te bieden, wees Inge de Wolf op drie factoren. De eerste is dat de uitdaging om een leerling aan het leren te brengen in een moeilijke thuissituatie veel groter is. Maar er zijn wel effectieve strategieën die in zo'n situatie toegepast kunnen worden. Meer directe instructie maakt voor deze groep veel verschil, terwijl voor meer bevoorrechte groepen verschillen van didactiek veel minder effect hebben. De tweede factor is het "hokjesdenken" in het Nederlandse onderwijs. Er is geen land dat zo vroeg leerlingen selecteert en in zo veel verschillende niveaus indeelt. Dat gebeurt niet alleen in het VO, maar ook al vroeg in het PO zijn er niveaugroepen; dat leidt er soms toe dat de laagste niveaugroep aan het einde van groep 8 het niveau van groep 6 heeft, met alle gevolgen van dien. Wanneer je als school differentieert in niveaugroepen, waardeert de inspectie dit positief, maar dit gaat gepaard met een geïnstitutionaliseerde lage maatschappelijke verwachting ten aanzien van de leerlingen in sommige schooltypen. De PISA-score voor leesvaardigheid uitgesplitst naar de verschillende schooltypen laat een grote bandbreedte zien per schooltype en laat zien dat er qua leesvaardigheid bijvoorbeeld geen verschil is tussen goed scorende vmbo-leerlingen en laag scorende vwo-leerlingen. Het meritocratisch model leidt in de praktijk tot een harde scheidslijn tussen vmbo en havo-vwo leerlingen. Het wordt een systeem van winnaars en verliezers. De derde factor tenslotte is dat in het vmbo de condities van de scholen veel slechter zijn.

Pleidooi voor beter onderwijs voor kwetsbare leerlingen

Het betoog van Inge de Wolf liep uit op een pleidooi voor (1) uitstekend onderwijs voor kwetsbare leerlingen met kennisrijke curricula, hoge verwachtingen van de leerlingen, effectieve didactische en pedagogische aanpakken en het stimuleren van ouderbetrokkenheid en het samenbrengen van werelden en (2) hoge verwachtingen in plaats van hokjesdenken: stop met het idee dat leerlingen de schuld zijn (kan niet, wil niet); voorkom een steeds lagere lat; stimuleer en faciliteer het 'opstromen' en organiseer ontmoetingen. Tenslotte pleitte Inge de Wolf voor (3) betere condities voor vmbo-scholen: maak er een aantrekkelijke plek van om te werken; zet daar de beste schoolleiders in; werk aan een hogere status; investeer extra in schoolgebouwen en faciliteiten en neem belemmeringen weg voor leerlingen qua schoolspullen, zorg en stress.

Waardenkaders achter kansengelijkheid

Prof. dr. Edith Hooge, hoogleraar Onderwijsbeleid, -bestuur en governance aan de Universiteit van Amsterdam, sprak vanuit een meer bestuurlijke invalshoek en vanuit waarden. Zij wees erop dat sturen op kansengelijkheid niet waardenvrij is. Daarbij herinnerde Edith Hooge een aan oud sociologisch inzicht dat onderwijs altijd sociale verhoudingen bestendigt en doorbreekt.

Sinds de jaren '60 van de 20e eeuw is er een gelijkekansenbeleid. In de jaren '70 werd het stimuleren van gelijke kansen verbonden met aandacht voor integratie van minderheden. In de jaren '80 kwamen er extra middelen voor scholen in uitdagende wijken in het kader van het Onderwijsvoorrrangsplan en de gewichtenregeling. Rond 2005 verdwenen gelijke kansen uit de aandacht van de politiek en werd geïnvesteerd in hoogbegaafdenonderwijs en University Colleges. In 2016 kwam de vraag naar gelijke kansen weer terug op de agenda door een rapportage van de inspectie en stelde het ministerie van OCW de Gelijke Kansen Alliantie in. Het kabinet Rutte IV trok € 1 miljard uit voor gelijkekansenbeleid. In het nieuwe regeerakkoord is geen sprake van gelijke kansen, maar van zorg voor de kwaliteit van het onderwijs en van het ontwikkelen van talenten van kinderen om die te benutten op de arbeidsmarkt. Het aantal mensen in armoede in Nederland is momenteel historisch laag, maar de zwaarte van de armoede is toegenomen en nu is er het fenomeen van de werkende armen.

Wat betekenen waarden voor beleid en sturing?

Hoe kun je sturen op kansengelijkheid in het onderwijs? Om die vraag te beantwoorden wees prof. Edith Hooge op verschillende dominante waardenkaders in Nederland met hun onderliggend waardenpatroon: enerzijds het meritocratisch ideaal en anderzijds de idealen van menselijke waardigheid, wederzijdse waardering en inclusiviteit.

In het meritocratische ideaal gaat het bij verdienste om eigen verdienste, individueel talent en motivatie. In het waardenkader van de menselijke waardigheid gaat het bij verdienste om de bredere collectieve betekenis van verdiensten voor de samenleving als geheel. In het meritocratische ideaal heeft onderwijs het karakter van een positioneel goed. In het waardenkader van de menselijke waardigheid is onderwijs intrinsiek goed. In een meritocratische context geven hoge waarderingen een opwaartse druk. Want als veel mensen een hoge waardering krijgen, moet je om je te onderscheiden, meer hebben dan de ander. In een meritocratisch kader zijn leerlingen elkaars potentiële concurrent, in het andere waardenkader zijn ze elkaars potentiële helper. In een meritocratisch model leidt het feit dat meer mensen hoger onderwijs volgen ertoe dat de onderscheidende waarde daalt. In een ander waardenkader is het feit dat meer mensen hoger onderwijs volgen juist positief.

De verschillende waardenkaders leiden tot een verschillende omgang met gelijke kansen. Het meritocratische ideaal ziet kansengelijkheid als eerlijke verschillen in niveaus en diploma's, mits iedereen dezelfde kansen heeft gekregen in een eerlijke competitie en sociaal bepaalde prestaties of afkomst sekse en identiteit geen rol spelen. Het waardenkader van de menselijke waardigheid ziet kansengelijkheid als gelegenheid voor iedereen om te leren en zich te ontwikkelen en te ontplooiën. Door meritocratische sortering neemt de waardering voor lager opgeleiden af en versterkt en legitimeert het onderwijs de maatschappelijke scheidslijnen en de sociaaleconomische ongelijkheid. Volgens het waardenkader van de menselijke waardigheid is wat iemand past en interesseert en waardoor iemand tot wasdom komt, belangrijker dan wat iemand cognitief in zijn mars heeft en in dit waardenkader is er gelijke waardering voor de verschillende niveaus en schoolsoorten en diploma's en is het belangrijk dat mensen mee kunnen doen, elkaar ontmoeten en erbij horen.

Compensatieprogramma's voor leerachterstanden dienen in een meritocratisch ideaal om leerlingen hun leerpotentieel op school beter te laten benutten en de invloed van gezinskenmerken te verkleinen terwijl vanuit het kader van de menselijke waardigheid en wederzijdse waardering het er om gaat dat leerlingen beter kunnen meedoen met als gevolg betere sociale cohesie. Edith Hooge pleitte voor het betrekken van de ouders bij het onderwijs aan hun kinderen en het gebruik maken van kennisbronnen die kinderen van huis uit hebben.

Tenslotte stelde Edith Hooge dat een belangrijke bijdrage van de bestuurskunde aan het vraagstuk van de gelijke kansen ligt in de erkenning dat dit vraagstuk niet waardenneutraal is. Zij pleitte er dan ook voor om bij beleid, maatregelen en interventies de normatieve waardenkaders die nu een verborgen rol spelen, onder het tapijt vandaan te halen. Zij waarschuwde dat de meritocratische samenleving zichzelf in de staart bijt.

Onderwijs voorbij de meritocratie

Prof. dr. Theo van der Zee, bijzonder hoogleraar Onderwijs in ethisch en religieus perspectief aan de Radboud Universiteit in Nijmegen, startte bij de vraag "Wat hebben we ervoor over om leerlingen ergens te brengen?" De boodschap die ze voortdurend van volwassenen krijgen, is echter: "jij moet het zelf doen". Op een school die Theo van der Zee bezocht, ervoeren de leerlingen die hij sprak, de school als overleven. Ze hadden gebrek aan motivatie, goesting en zelfvertrouwen.

Theo van der Zee wees op een boek waarvan hij een van de redacteurs was: "Onderwijs voorbij de meritocratie". Het meritocratisch ideaal is stil en onzichtbaar aanwezig in onze samenleving. Het ziet verdienste als iets dat gekoppeld is aan de mogelijkheden van het individu, als 'intelligentie vermenigvuldigd met inspanning'. Succes en pech zijn de keerzijden van dat ideaal. Ook volgens Theo van der Zee is onderwijs in een meritocratisch ideaal een positioneel goed en werkt onderwijs nu als een "meritocratische sorteermachine".

Floreren in plaats van presteren

Bij gelijke kansen is de vraag "gelijke kansen op wat?" "Om te presteren, of om er te mogen zijn en in de wereld te komen?" In plaats van de focus te richten op het presteren van de leerlingen, kun je ook

je richten op het floreren van de leerlingen. Floreren heeft vele aspecten, zoals in de bundel uitgewerkt wordt.

De Familieschool: samenwerking met gezinnen als fundament

Vervolgens werden twee *best practices* gepresenteerd. Marieke Weijers en Martha Rovers stelden de Familieschool voor. Het concept is ontstaan in 2019 in Amsterdam en is sindsdien in opkomst in het land en wordt niet alleen in het PO maar ook in het VO toegepast. Sinds september is er ook in Den Bosch een Familieschool. De eerste pijler van de Familieschool is een rijke schooldag met brede talentontwikkeling waarbij onder meer gewerkt wordt met gastdocenten en uitjes en gewerkt wordt aan verbreding van het toekomstperspectief en zelfvertrouwen van de leerlingen. De tweede pijler is het zien van de ouders als partner. Geloof in samenwerking met de ouders behoort tot de mindset van de Familieschool. Daarom gaan leerkrachten ook op huisbezoek bij de leerlingen. Uitgangspunt van de Familieschool is de vraag: wat hebben het kind en het gezin nodig? De Bossche Familieschool bezocht bijvoorbeeld het kamp Vught. In plaats van een bezoek van alleen de leerlingen aan het kamp werd ook aan ouders een programma in het kamp aangeboden, zodat ouders en kinderen met elkaar konden praten over wat ze gezien hadden. Binnen de school worden contacten gelegd met hulpverleners, omdat de school voor ouders een laagdrempelige plek is.

Fonds 'Ieder kind een kans': solidariteit in praktijk

Victor van Haeren presenteerde het fonds 'Ieder kind een kans' van de Katholieke Scholenstichting Utrecht. Het fonds biedt een alternatief voor de zogenaamde vrijwillige ouderbijdrage. Victor van Haeren stelde vragen bij het concept kansengelijkheid, dat volgens hem een slecht gedefinieerd concept is. Is het een middel? Tot welk doel? Bij het fonds is het geloof in een samenleving waarin ieder kind kan groeien uitgangspunt, oftewel in termen van de katholieke sociale leer het *bonum commune*. Ook andere waarden van de katholieke sociale leer spelen voor het fonds een rol, namelijk de menselijke waardigheid, solidariteit en rechtvaardigheid. De beoogde verdeling van de inkomsten van het fonds is voor 70% van particulieren, 20% uit particuliere fondsen en 10% overig en de besteding is voor 85% voor schoolse en buitenschoolse activiteiten, 5% voor caritas en 10% om de opbrengst van goede doelenacties van leerlingen zoals een sponsorloop en een klimaatactie te verdubbelen. Belangrijk is dat zo'n fonds niet te grootschalig wordt, dat het eigen en herkenbaar blijft, zodat er ook het vertrouwen is om eraan te geven.

Paneldiscussie

In de paneldiscussie kwam opnieuw de invloed van het meritocratisch ideaal naar voren, dat past in onze neoliberale maatschappij die het individu centraal stelt. Tegelijk beseffen we dat we verbinding en gemeenschap nodig hebben.

Verslag: diaken drs. Wim van den Dool